

nomicznej, w polityce, w stosunkach międzyludzkich, krytyka rzeczywistości jako niezbywalna przesłanka jej rozumienia i warunek płodności intelektualnej; trafne na ogół przewidywania biegu wypadków zaświadczone nie tylko teoretycznie ale i działaniami praktycznymi; wydatny udział w przeniesieniu na grunt amerykański niemieckiej kultury naukowej; i przyswojenie po powrocie z emigracji, niemieckim naukom społecznym nowoczesnej metodologii wypracowanej w USA, otóż wszystko to, w określonym momencie historycznym, zwróciło sympatię młodej lewicy intelektualnej RFN i Stanów Zjednoczonych ku „szkole”.

Gdy Martin Jay pisze, iż dokonania te stały się natchnieniem nowej powojennej lewicy europejskiej, a współcześnie również i amerykańskiej, nie wątpimy, że komunikuje on w ten sposób swoje osobiste przekonania, wskazując zarazem prądy intelektualne, których inspiracji się poddawał. Lecz wypowiedzi te są tylko publicystycznym suplementem, przypomnieniem, że idee „szkoły frankfurckiej” bynajmniej nie obumarły.

Stanisław Tyrowicz

THEODOR SCHIEDER: *Hermann Rauschning: Gespräche mit Hitler als Geschichtsquelle*. Westdeutscher Verlag. Köln und Opladen 1972, 91 ss.

Ukazanie się na przełomie 1939 i 1940 r. w Zurychu książki Hermanna Rauschninga, *Hitler m'a dit* wzbudziło nie małą sensację nie tylko w kołach niemieckiej emigracji, lecz wywołało duże zainteresowanie także w nie zajętych przez Niemcy państwach europejskich oraz w Stanach Zjednoczonych. Już w 1940 r. pozycja ta została wydana również w Zurychu w języku niemieckim pt. *Gespräche mit Hitler* i w bardzo krótkim czasie doczekała się wydań w wielu krajach. Szczególnie duże zainteresowanie książka byłego prezydenta Senatu Wolnego Miasta Gdańska wzbudziła na początku lat czterdziestych, choć i w późniejszym okresie nie straciła na aktualności, o czym świadczy najdobitniej częste powoływanie się na nią przez autorów polskich.

Właśnie z uwagi na częste cytowanie przez historyków i publicystów relacji Rauschninga, Theodor Schieder podjął próbę ustalenia jej wiarygodności. Okazją do wystąpienia było posiedzenie *Rheinisch — Westfälischen Akademie der Wissenschaften* w dniu 21 lipca 1971 r. Historyk zachodniemiecki był w tym trudniejszym położeniu, iż brak jest — jak do tej pory — biografii Rauschninga. Także ramy wykładu stawały przed Schiederem pewne ograniczenia. Zamiar publikacji zrodził się jednak dopiero w związku z ożywioną dyskusją, jaką odczyt wywołał. Schieder zdecydował się na przedstawienie swych poglądów szerszemu kręgowi zainteresowanych kwestią autentyczności *Gespräche mit Hitler*. Z uwagi na pionierski charakter książki i trudności w udokumentowaniu przedstawionych tez, autor nie stara się narzucić czytelnikowi swoich przypuszczeń, jego zamiarem jest raczej zwrócenie większej uwagi na omawianą problematykę. Schieder nie ogranicza się do własnych ustaleń, ale przytacza także najbardziej reprezentatywne głosy historyków, negatywnie¹ bądź pozytywnie² ustosunkowanych do relacji Rauschnin-

¹ G. Holtman, *Weltherrschaftsideen Hitlers*, in: *Europa und Übersee. Festschrift für Egmont Zechlin*, Hamburg 1961; F. Tobias, *Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit*, Rastatt 1962.

² A. Bullock, *Hitler. Studium tyranii*, Warszawa 1969; J. Burckhard, *Moja misja w Gdańsku*, Warszawa 1970; G. L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany. Diplomatic Revolution in Europe*, Chicago 1970.

ga. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, iż w cytowanych pracach, z uwagi na ich odmienną tematykę, problem wiarygodności wspomnień Rauschninga jest potraktowany marginesowo.

Jednym z niewątpliwych osiągnięć Schiedera jest fakt, iż udało mu się dotrzeć do samego Rauschninga i uzyskać od niego pewne wyjaśnienia i uzupełnienia. Oczywiście po upływie prawie 40 lat, przy najlepszych chęciach i trosce o prawdę historyczną prezydenta gdańskiego Senatu, jego informacje mają mniejszą wartość, a przecież z oczywistych względów trudno podejrzewać autora *Gespräche mit Hitler* o działanie na swoją niekorzyść. Niemniej otrzymane wyjaśnienia, podobnie jak wypowiedzi Georga Streitera — współpracownika Rauschninga we władzach Wolnego Miasta Gdańska — poddane krytycznej analizie, wzbogacają książkę. Schieder w toku swych wywodów zwraca uwagę m.in. na to, iż właśnie Rauschningowi, który legitymował się stosunkowo krótkim stażem w partii NSDAP okazał Hitler tyle zaufania. Z ciekawszych poruszanych zagadnień warto odnotować sprawę autentyczności relacji dotyczącej przeniesienia głównej kwatery partii hitlerowskiej na teren Wolnego Miasta, w przypadku niepowodzeń w Rzeszy. Podobnie jak i w innych kwestiach, autor i tu pozostawia problem otwarty.

Schieder zaopatrzył swoją rozprawę w aneksy. Pierwszy jest próbą dokładnego ustalenia terminów w jakich Rauschning miał rozmawiania z Hitlerem. Dalej zamieszczona jest notatka Konstantyna von Neuratha odnosząca się do spotkania kanclerza z prezydentem gdańskiego Senatu 17 października 1933 r. oraz dwa dokumenty z okresu dymisji Raushninga. Książkę zamykają streszczenia w języku angielskim i francuskim.

Marek Andrzejewski

HELMUT H. DIEDERICHS: *Konzentration in den Massenmedien. Systematischer Überblick zur Situation in der BRD*. Nachwort von Dieter Prokop. Carl Hanser Verlag, München 1973.

Autor posłowania prezentowanej publikacji, Dieter Prokop, charakteryzuje ją następująco: „książka niniejsza jest najbardziej systematycznym dotąd i najobszerniejszym przeglądem koncentracji w środkach masowego przekazu Republiki Federalnej”.

Należy przyznać, iż ta niewielka objętościowo praca ujmuje zjawisko koncentracji w sposób syntetyczny, zawiera ciekawe zestawienia, tabele i wykresy ilustrujące omawiany problem, jak również znacznego formatu tablicę poglądową, przedstawiającą graficzne powiązania firm prasowo-wydawniczych, wytwórni filmowych i rozgłośni radiowo-telewizyjnych. Obszerne zestawienie bogatej bibliografii, w szczególności: literatury ogólnej (socjologii, ekonomii, nauki o publicystyce), prasy, radia, filmu, książek, płyt i kaset dźwiękowych, środków audiowizualnych, sposobów pomiaru koncentracji oraz indeks rzeczowo-osobowy pozwalają łatwo zorientować się w zawartej treści faktograficznej.

Autor, młody naukowiec (rocznik 1948) z Frankfurtu nad Menem, analizuje środki masowego przekazu według przyjętego przez siebie schematu, stosując następujące kolejności: prasa codzienna, czasopisma rozrywkowe, tygodniki, film, radio i telewizja, rynek księgarski, płyty gramofonowe, kasety dźwiękowe oraz nowoczesne środki audiowizualne. Analiza tych głównych publikatorów przebiega mniej więcej w następującym porządku: historyczne przesłanki koncentracji, rozwój bezpośrednio po upadku III Rzeszy, a później po powstaniu państwa zachodnio-